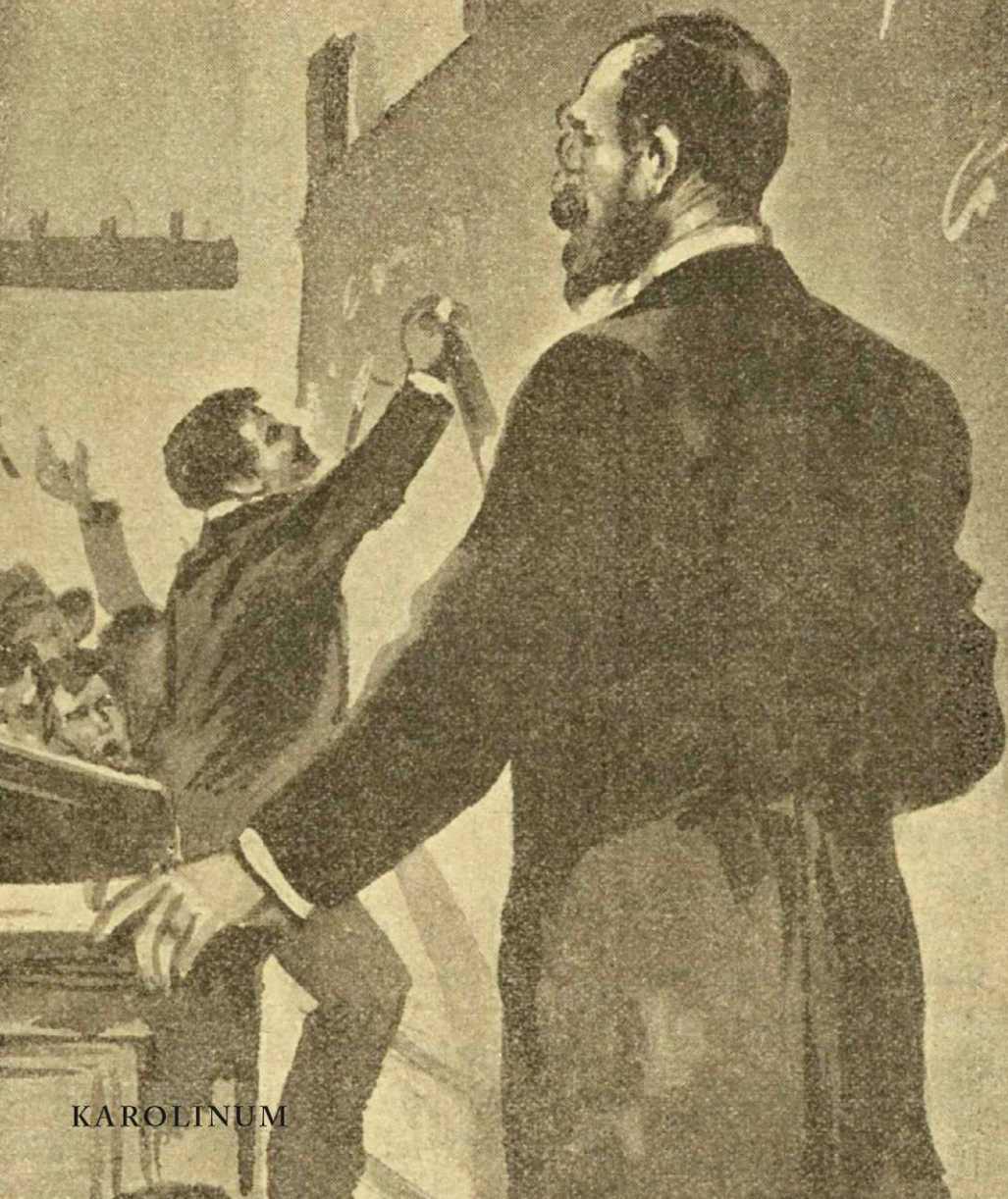

Masaryk iritující a fascinující

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

KAROLINUM

Masaryk iritující a fascinující

Ctírad Václav Pospíšil

Recenzovali: prof. RNDr. Jan Štěpán, CSc.
doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
www.karolinum.cz

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2018

© Ctírad Václav Pospíšil, 2018

ISBN 978-80-246-4052-5

ISBN 978-80-246-4062-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD: NEODOLATELNÁ PŘITAŽLIVOST NEVYHNUTELNÉHO MALÉRU	9
I. DRUHÝ ŽIVOT T. G. M. – GLORIFIKACE, NENÁVIST, ROZPAKY	17
Masaryk nekritizovatelný i oprávněně kritizovatelný.	18
Není oslavování jako oslavování.	19
Nevábná společnost nepřátel a odpůrců	22
Rozpačití filosofové — spor o Masaryka mezi ateisty a vyznavači živého Boha	28
Křesťanští teologové tváří v tvář rébusu jménem Masaryk.	42
Rozpaky nekatolických teologů před rokem 1918 /44 Monografie J. L. Hromádky z roku 1930. Masaryk a katolická církev i ostatní církve /47 Monografie Otakara Fundy z konce 70. let minulého století. Problém Masarykova pojímání víry a Ježíše jako nejvyššího učitele v oblasti etiky a náboženství /56 Jednoznačné odmítání, kritika i s postupem doby stále zřetelnější pozitivní reakce na Masarykovo náboženské myšlení ze strany některých katolických teologů /59 Závěr první kapitoly	67
2. MUŽ PŘED HOSPODINEM SPRÁVEDLIVÝ A ZÁROVEŇ ODPADLÍK, ANEBO TOMÁŠI, TOMÁŠI, MOZEK MÁM Z TEBE NA KAŠI.	69
Určitá priorita autentické křesťanské praxe vzhledem k ortodoxii ...	71
Muž nezdolné důvěry a naděje i přesvědčení s velkými výhradami k víře	75
Moderní mystik a prorok s odporem k pseudomysticismu	82
Lidské slovo Bible a slovo Boží?	86
Verbálně odmítané tajemství Trojice jako nereflektovaný prázeklad Masarykova náboženského života, jeho spirituality i jeho politického usilování	95
„Ježíš, ne Caesar“, aneb ideál humanitní a tajemství Ježíšova Božího synovství	109

Trápení a pohoršení jménem církev, bez něhož to prostě nejde	122
Závěrečné shrnutí: Tvrdé disonance na hranici harmonie	134
 3. ŽIVOTNÍ DRAMA A MYŠLENKOVÝ ODKAZ T. G. MASARYKA	136
První dějství dramatu a habilitace věnovaná problému eskalující sebevražednosti (1850–1882)	138
Mládí a studentská léta /139 Vyrůstající sebevražednost jako důsledek ochabující a upadající zbožnosti (monografie z roku 1881) /151	
Druhé dějství masarykovského životního dramatu, lítý boj o Rukopisy, filosofie vědy, sociologie (1882–1893)	156
První léta v Praze /157 Filosofie vědy, přednášková činnost, sociologické studie a nepřeborné množství dalších témat /167	
Bouřlivé období let 1893–1898	170
Boj o názorovou orientaci mládeže i společnosti: Česká otázka, Praktická filosofie, Naše nynější krize, Karel Havlíček, Jan Hus, Moderní člověk a náboženství, Otázka sociální /170 Nevýhnutelnost zakotvení etiky v ontologii, Moderní člověk a náboženství, Otázka sociální jako jasné „ne“ nastupujícímu marxismu /187	
Hilsneriáda, Ideály humanitní, boje o náboženství, Rusko a Evropa (1899–1914).	204
Činnost detektivní, poslancem ve vídeňském parlamentu, trpké poznání: Rakousko je nereformovatelné /204 Masarykovský manifest a problém Ruska /233	
Boj za svobodu a role prezidenta osvoboditele	248
Psancem v odboji za politickou svobodu Čechů a Slováků /249 Filosof, sociolog, politolog a náboženský myslitel na Hradě /275	
 NĚKOLIK SHRNUJÍCÍCH MYŠLENEK MÍSTO ZÁVĚRU: TRVALE AKTUÁLNÍ VĚČNOST MASARYKOVÝCH „NYNÍ“ PROMÍTAJÍCÍCH SE DO NAŠICH „TEĎ“	291
 Bibliografie	294
Summary	302
Jmenný rejstřík	304

*Vae vobis...
qui aedificatis sepulcra prophetarum
et ornantis monumenta iustorum...
testimonio estis vobismetipsis
quia filii estis eorum,
qui prophetarum occiderunt.*
Mt 23,29n.

*Disonance jsou tím tordší,
čím více se blíží harmonii.*

J. S. Bach
(dle V. Holana)

*Věnováno památce těch,
kdo v boji za tuto zem a její svobodu
v posledních sto čtyřech letech položili život*

ÚVOD: NEODOLATELNÁ PŘITAŽLIVOST NEVYHNUTELNÉHO MALÉRU

Velká výročí jsou výzvou k hlubšímu zamyšlení ne tolik nad minulostí jako takovou, nýbrž spíše nad kořeny naší přítomnosti, které jsou její leckdy ne zcela dostatečně vnímanou součástí. Určitě není bez symbolického významu, že Království českému se ve formě nové republiky vrátila jeho samostatnost v roce 1918, tedy téměř přesně tři sta let po rozpoutání strašlivé třicetileté války, k němuž svým způsobem došlo v Praze. Ona válečná tragédie, v níž se zneužívaly křesťanské konfese jako ideologický nátlak docela obyčejného kořistnictví, neměla v nejvíce postiženém středoevropském prostoru vítěze. Jako křesťané jsme v tomto dávelském výronu zruďné nelidskosti prohráli všichni, ať už patříme k jakékoli konfesi. A důsledky tohoto kolapsu křesťanskosti nesou všechny církve určitým způsobem dodnes.

Po tomto selhání totiž mnozí začali ztrácet důvěru v kultivační sílu církví i z Bible vycházejícího náboženství či víry, a hledali oporu v takzvaném přirozeném náboženství, postaveném výrazně na filosofické argumentaci. Právě zmíněný mentální konstrukt, či spíše racionalistický destilát, ale pochopitelně nemohl dlouhodobě obstát, a tak se odklon od křesťanství dále prohluboval, až dospěl k nejrůznějším formám moderního ateismu. Jenomže ten se ukázal být zejména ve dvacátém století jako strom, který nese ovoce velmi neblahé, zejména v podobě nacismu a komunismu. Ateismus jako iluzorní forma osvobození se nakonec ukázal být cestou, která ve skutečnosti vede ke zruďnému zotročení. Ona ztráta svobody se pochopitelně netýkala pouze zastráňovaných, pronásledovaných, vězněných a vražděných, ale nevyhnutelně i těch, kdo tyto nepravosti páchali, neboť i oni byli přinejmenším mentálními vězni zruďného systému, pokud se v určitém okamžiku nestali i jeho fyzickými oběťmi. Nelze se tudíž divit, že se našlo nemálo těch, kdo z této slepé uličky dějin hledali východisko osobním příklonem ke křesťanství. Po mnoha historických peripetiích ovšem křesťanská víra nemohla nenabývat nového tvaru, v němž se klade notně zvýšený důraz na člověka, jeho důstojnost a nezadatelná práva. Ten, komu nyní na mysli spontánně vytane jméno Masaryk, se určitě nemýlí. Tohoto

hluboce nábožensky založeného filosofa, sociologa, politologa a politika tedy můžeme vnímat také jako prorockého předchůdce nového tvaru křesťanství, byť v jeho dílech zaznívají pochopitelně ještě také osvícenské tóny přirozeného náboženství a ostré kritiky církví. Dnešního křesťana bude tedy Masaryk nesmírně přitahovat, ale zároveň také znepokojovat a v lecčems možná i poněkud iritovat.

Jestliže rok 1618 byl počátkem děsivé války, pak rok 1918 byl rokem konce jiné hrůzné války, války, v níž se zabíjení stalo poprvé záležitostí až průmyslovou. Také v první světové válce došlo u řady zúčastněných národů k trapným selháním mnoha představitelů různých křesťanských církví, kteří podlehlí nacionalismu a leckdy v praxi kladli poslušnost panovníkovi a trůnu před věrnost ideálu evangelia. Bylo by ale hrubě nespravedlivé hovořit jen o tom negativním, neboť mnozí pokřtění a duchovní heroicky sloužili potřebným, zraněným, umírajícím i všemožně postiženým. Každé křesťanské církevní společenství je totiž jako pole, na němž roste vedle dobré pšenice také koukol. A bude tomu tak až do konce věků (srov. Mt 13,24–31). S určitou mírou nadsázky lze tedy na všechny církve existující v tomto světě vztáhnout pověstný výrok z jednoho z nejúspěšnějších českých filmů šedesátých let: „Padouch, nebo hrdina, my jsme jedna rodina.“

S tím se musí smířit všichni. Křesťané by si už jednou provždy měli přestat malovat svou minulost příliš triumfalisticky a růžově, jako kdyby koukol neexistoval. Je to pro ně také výzva ke kajícínosti, protože být vyznavačem živého Boha, Boha Ježíše z Nazareta, je v tomto světě nemožné bez nesmlouvavé pravdivosti, sebekritičnosti,¹ ochoty k ustavičné proměně smýšlení, tedy k obrácení, které je jiným jménem autenticky lidského zrání. Ti, kdo na církve pohlížejí zvenku jednostranně kriticky, by zase neměli pokřivovat skutečnost tvrzením, že na onom poli roste pouze a výlučně plevel. Jak často tito kritici v minulosti konstatovali, že s křesťanstvím a zejména s jeho katolickou formou už je konec. Navzdory velikým ztrátám, křesťanství i jeho katolická podoba, a katolíci jsou kupodivu dodnes početně zdaleka nejsilnější církví u nás, trvají dále právě proto, že na pomyslném církevním poli opravdu nikdy nerostl a ani neporoste výlučně koukol, i když někdy ho bývá víc, než se zdá být únosné. Primárními motivy, proč se dnes lidé stávají křesťany nebo jimi zůstávají, nacházíme v touze být kompletními, autentickými lidmi, v bytostné potřebě ideálu, lidské důstoj-

¹ „K charakteru náboženského aktu patří specificky náboženská, radikální sebekritika. Kde chybí, tam máme co činit s vadnými formami náboženskosti.“ R. Schaeffler: *Filosofie náboženství*, Praha: Academia, 2003, s. 191.

nosti, slušnosti, smysluplnosti, odvahy k bytí, odmítnutí prázdnoty ducha, které mohou skončit dobrovolným odchodem ze světa. A neshledáváme ty samé pohnutky u T. G. Masaryka, který se za žádnou cenu nemínil vzdát své náboženskosti?

Každý Čech ví velmi dobře, že svobodné Československo by před sto lety asi nevzniklo bez výrazné osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka. Pokud by se možná shodou okolností nějak zrodilo, pak by měl onen nový státní útvar s velkou mírou pravděpodobnosti docela jiný ráz, než jaký byl ten, na který se dnes tak rádi upomínáme. Masaryk tedy položenými ideovými základy československé státnosti nadále výrazně ovlivňuje naši každodennost. Je jistě navýsost žádoucí, aby mnohem výrazněji než doposud také inspiroval naše smýšlení, protože státy se udržují v existenci věrností těm ideálům, na jejichž základě vznikly.² To ovšem není možné bez našeho hlubšího zájmu o Masarykův myšlenkový odkaz. Důstojné slavení roku 1918 tudíž přímo volá po tom, abychom fascinující postavě našeho prvního prezidenta věnovali zvýšenou pozornost. A neděláme to primárně kvůli němu, nýbrž především kvůli nám samotným; neděláme to kvůli znalostem minulosti, ale kvůli naší přítomnosti a budoucnosti.

Nových knih o panu profesorovi a prezidentu osvoboditeli vyšlo již v roce 2017, kdy jsme si připomínali osmdesáté výročí jeho odchodu z tohoto světa, více než dost. Další publikace se určitě objeví také v roce stého výročí tolik bolestného zrodu naší státní samostatnosti. Jestliže jsem se pod tlakem svého vlastního svědomí odhodlal k nesnadnému úkolu předložit svůj pohled na postavu T. G. Masaryka, musí pro to tedy existovat nějaký vážný důvod. Tím je v první řadě moje osobní snaha o hlubší porozumění Masarykově bytostně náboženské osobnosti i jeho dílu, v němž křesťanské a evangelijní motivy i svým způsobem teologická tematika hrají roli zcela zásadní. Jako teologa mne daná skutečnost nemohla nezasáhnout stejně, jako mne coby bytostného českého vlastence nemohla v mysli i v srdci nezasahovat postava pana profesora a prezidenta osvoboditele. Zároveň jsem si uvědomoval, že o zmíněné problematice se dnes k mé neskrývané radosti sice již zcela otevřeně hovoří, přesto ale zůstává v mnohém nevyjasněna.

² „Snad mi to dává legitimaci, abych vás poprosil a celý československý národ i spoluobčany národností ostatních, abyste při správě státu pamatovali na to, že státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily. Sám jsem si toho byl vždycky vědom.“ Masarykův projev z listopadu 1935 u příležitosti jeho demise, přednesený za přítomnosti premiéra a ústavních činitelů v Lánech kancléřem Přemyslem Šámalem. Citováno podle: S. Polák: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, VI, 1919–1937, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2012, s. 222.

Naše veřejnost pochopitelně ví, že Masaryk byl prezident osvoboditel, nicméně těch, kdo se dostali dál než k četbě Čapkových *Hovorů s T. G. M.*, kde se mimochodem o Bohu a příslušném přesvědčení i víře na mnoha stránkách hovoří, je vcelku pochopitelně velmi málo.

Nemalá svízelnost tohoto podniku mne na konci roku 2017 přivedla k názoru, že několik let trvající studium Masaryka zůstane už jen mou osobní záležitostí. Když jsem toto své stanovisko otevřeně vyjádřil na schůzce s ředitelem Nakladatelství Karolinum, dočkal jsem se překvapivé reakce, protože mi dal najevo, že bych určitě na původní záměr neměl rezignovat. Hlas ředitele nakladatelství, navíc člověka velmi vzdělaného a vnímavého, byl pro mne hlasem Božím, a tak jsem jeho názoru nebyl s to vzdorovat tak trochu podobně jako Tomáš G. Masaryk na počátku minulého století, kdy pod tíhou nechutné kampaně spjaté s hilsneriádou uvažoval o odchodu z Čech, nemohl oponovat jasnému slovu paní Charlotty, která mu sdělila, že z boje se neutíká. Původním záměrem byla knížka s rozsahem asi dvou set stran, což jsem nedodržel, protože jejich počet vzrostl na více než dvojnásobek. Kratší text by asi našel více čtenářů, nevyhnutelná zjednodušení by ale celou záležitost mohla více méně banalizovat.

Oněch svízelnů spjatých s tímto dílem je opravdu mnoho. Kniha by měla mít jak popularizačně osvětový, tak odborný ráz, což vyžaduje specifický přínos. Měla by být netoliko pro odborníky, ale také pro ně. Měla by být pro všechny, ale také specificky pro křesťany všech konfesí. Měla by být pro věřící i nevěřící. Měla by živě zpřítomňovat srozumitelnou formou Masarykův příběh a jeho hlavní ideje obsažené ve spisech, které vydal. Měla by vyzývat k zamyšlení a poukazovat na trvalou inspirativní aktualitu Masarykova myšlenkového odkazu. Měla by být svým způsobem teologická i historická zároveň. Každý velmi snadno pochopí, že sledovat naráz tolik cílů, z nichž každý předpokládá specifické ladění výsledného textu, je úloha téměř nespílitelná. K tomu je třeba připočítat další nesnáz. Chci-li pojednávat výše uvedeným způsobem o Masarykovi, nevyhnutelně musím bez nadsázky nést kříži na trh, protože těch, které tímto textem, mírně řečeno, vyvedu z míry asi nebude právě málo. Pevně doufám, že alespoň některými myšlenkami a postřehy mnohé také obohatím, snad jim také udělám radost a možná se v jejich myslích rovněž některé zásadní věci poněkud projasní.

Uvědomoval jsem si ještě jednu pozoruhodnou věc. Pan profesor a prezident zakladatel byl zejména v období před rokem 1918 zvláštním případem bytí v malé, do něhož se donkichotsky vrhal v boji o Rukopisy, při hilsneriádě, v roce 1909 a 1910 v souvislosti s velkým monstrprocesem

v Záhřebu, no a konečně v letech 1914–1918, když vedl velký zápas o naši nezávislost. Ač by tak na někoho mohl díky určitým knihám o prezidentu zakladateli působit, pan profesor tedy určitě nebyl žádný Mírek Dušín, což ho mimochodem pro bytostně rošťáckou českou duši činí opravdu přitažlivým. Pochopit jaksi zevnitř právě naznačenou existenci v maléru může především ten, kdo s tím, sice ne vždy pro tak vznešené motivy, má vlastní hlubší zkušenost. Domnívám se, že můj vlastní životní příběh mi onu důležitou hermeneutickou dispozici poskytuje v míře nikoli pouze dostačující.

Proč je ale ono přebývání v maléru tak neodolatelně přitažlivé? Na základě vlastní zkušenosti si dovolím tvrdit, že dotyčný průšvihář v takovéto životní situaci postupně odkrývá jako poklad skrytý v poli prožitek fascinující svobody, svobody od mínění druhých, svobody od sebe, svobody pro něco zásadního a velkého. Jako teologovi mi nezbývá než dodat, že v posledním důsledku je to uvědomělý nebo neuvědomělý k vnitřnímu úžasu přivádějící podíl na nekonečné svobodě Ukřižovaného. A protože proud malérů v mém životě se v posledních letech poněkud zadrhnul, neodolatelná přitažlivost průšvihu nabyla opět vrchu nad zdravým rozumem, a tak vznikla kniha, kterou právě čtete.

Jelikož předkládaná monografie klade na čtenáře velmi nepopulární požadavek proměny smýšlení, není vyloučeno, že bude vnímána nevlídně stejně jako její autor, což by mi ovšem mohlo pomoci proniknout osobně do Masaryka ještě hlouběji, protože bych mohl dopadnout tak trochu jako on v době hilsneriády. Jenomže to by byl vlastně přímo neskutečný úspěch, neboť ono trápení pana profesora na přelomu 19. a 20. století nakonec vydalo v pozdějších desetiletích neskutečně pozitivní plody. Inu, ona svoboda Ukřižovaného má nejen velkopáteční tvářnost, ale také tu druhou, trvalou, která se projevila o Velikonocích v neděli zrána.

V předchozí úvaze tkví jeden z kořenů ne právě obvyklého titulu předkládané monografie, který zní *Masaryk irituující a fascinující*. Koho v našem prostředí před rokem 1918 alespoň někdy a v něčem, ale často spíš vždycky a ve všem, neiritoval? Mělo by být jasné, že to nebyl tolik pan profesor, kdo druhé vyváděl z míry, protože dotyční se rozrušovali především sami. Není také iritace jako iritace. Jedna je pro nás dnes fascinující, neboť se posléze ukázala jako prorocké otevírání nové, dříve naprosto netušené budoucnosti. U Masaryka ale nevyhnutelně také narážíme na to, co nás nemůže neznepokojoovat a vůči čemu se musíme více nebo méně vyslovovat i dnes s výhradou. Je evidentní, že odlišná hodnocení oněch zážitků iritace se budou u různě názorově orientovaných lidí lišit. Jestliže křesťana budou

naplňovat radostí Masarykovy výroky o Bohu a jeho věrnost evangelijní praxi, bude totéž nevěřící část naší společnosti spíše štvát. Mnohé minulé prezentace Masaryka mohou ztrácet na své přesvědčivosti a vábnosti právě proto, že upadají jen do velebení, které někdy může působit, jako bychom z Masaryka dělali tak trochu českého Vladimíra Iljiče, a to opravdu dělat nemíním, neboť chovám k panu profesorovi a prezidentu zakladateli úctu a docela prostě lidsky ho mám rád. A není ona pozitivní, probouzející iritace vlastně tak trochu rodná sestra doteku s transcendencí stejně jako onen úžas zase známkou její imanence v našem srdci, které se díky proměně smýšlení otevřelo budoucnosti, tomu, co křesťané definují jako přicházející Boží království? Náboženský člověk Masaryk iritující a fascinující je tedy také příležitostí k prožitku, který definujeme jako *mysterium tremendum et fascinans*. A nebyl Ježíš také někým, kdo většinou opravdu hodně iritoval? Své učedníky však zároveň neodolatelně fascinoval. A nesnažil se Masaryk náhodou celý život o následování Ježíše formou promítání jeho učení do vlastního myšlení, života a praxe?

Když jsem chtěl začít s psaním, dlouho jsem nedokázal přijít na to, jak materiál co nejlépe rozvrhnout do jednotlivých kapitol. Nakonec jsem začal tím, co je mi nejvlastnější, tedy teologií. Narazil jsem ale zase na problém, protože kniha je určena všem, nejen teologům a křesťanům. Bylo tudíž nutno se potýkat s výzvou pokud možno srozumitelného vysvětlení toho, o čem se ve skutečnosti nedá adekvátně vypovídat. Neodradí první dvě kapitoly většinu čtenářů? Nenaštvo je tím hned na startu? Z uvedeného důvodu si na tomto místě dovolím čtenáři tohoto úvodu, který nese rovněž rysy předmluvy, doporučit, aby se rozhodl pro jeden, nebo druhý způsob čtení: Pokud mu teologie nevoní, nechť po nevyhnutelném pročtení prvních tří až čtyř bodů úvodní kapitoly přeskočí její zbytek a celou druhou kapitolu a začte se do nejdelší, třetí kapitoly, kde nalezne Masarykův příběh a prezentaci jeho nejzásadnějších spisů. Závěrečná kapitola je koncipována jako úvod do Masaryka a zároveň jako aktualizace jeho poselství. Po přečtení třetí kapitoly možná pochopí, že by potřeboval poznat i to, co je v prvních dvou partiích této knížky. Pokud je čtenář věřící a teologie mu nenahání husí kůže, ať text čte tak, jak je napsán. Uvedeným způsobem se tedy metodologicky opravdu neortodoxně pokouším řešit problém zacílení textu k různým druhům čtenářů.

V dané souvislosti je povinností upozornit ještě na jednu věc, která mi není úplně příjemná, leč se kterou nemohu nic dělat. Zmíněné tři kapitoly se tematicky nevyhnutelně vícenásobně protínají, a tak mi nezbyvá nic

jiného, než někdy, sic v odlišných kontextech, opakovat tytéž argumenty a hlavně citovat stejné Masarykovy texty. Zkrátka a dobře, sladit dokonale pojednání o náboženském rozměru Masarykova života a díla, o jeho životním příběhu a hlavních spisech se prostě a jednoduše nedá.

Mělo by být evidentní, že odborný přínos se nachází zejména v druhé kapitole, ve které se zabývám opravdu zapekklým problémem, jak vnímat Masarykovu autentickou christianitu na poli etiky a spirituality a jak se zároveň vyrovnávat s jeho striktním odmítáním Trojice, vtělení, církve. Svou interpretaci nemíním nikomu vnucovat, protože se jedná o pokus, jak daný nezvyklý jev vnímat očima současné teologické reflexe. Uvedené setkání ale nezůstává pro teologa bez důsledků, protože potýkání se s tak zapekklým problémem přináší nové pohledy, projasnění, důrazy, inspirace. Zkrátka a dobře, po zkušenosti s panem profesorem a prezidentem zakladatelem už to pro mne nikdy nebude stejné, jako před tímto nezapomenutelným a někdy ne právě snadným zážitkem.

Druhá kapitola ale nutně předpokládá předběžné zmapování a kritické vyhodnocení typických přístupů k Masarykovi v našich dějinách, které svým způsobem přecházejí dodnes, byť si to mnozí nechtějí tak docela přiznávat. K tomuto takzvanému druhému životu ale pochopitelně nedílně patří reakce teologů a myslitelů různých křesťanských konfesí. Jejich postoje mi pochopitelně v mnohém pomohly a inspirovaly mne, nicméně zároveň jsem si při konfrontaci s jejich výtvary uvědomil, že stále zůstává nemalý prostor pro výrazně nové řešení nastoleného problému.

Nejrozsáhlejší, třetí kapitola pochopitelně představuje vyšší popularizaci, protože nejsem v pravém slova smyslu historik, nýbrž pouze milovník historie a velký ctitel práce kolegů, kteří tomuto nesnadnému úsilí zasvětili celý svůj život. Přiznávám, že kdybych své mládí neprožil kvůli svým předkům a kvůli své víře jako spíše ostrakizovaný člen socialistické společnosti, asi bych neodolal vábení archeologie nebo historie. Kolegům historikům se tedy na tomto místě tak trochu omlouvám za to, že vstupuji na jejich výsostné pole. Zároveň by je ale mohlo těšit, že jejich díla pozorně čte také někdo jiný než zase jenom jiný specialista. Možná by pro ně mohlo být užitečné vnímat efekt svého snažení v mysli amatéra, tedy milovníka historie. Možná by pro ně mohl být zajímavý pohled současného teologa na náboženský rozměr Masarykovy osobnosti. Na tomto místě z celého srdce vzdávám hold panu S. Polákovi za jeho sedmisvazkové zpracování Masarykova života, které mi učarovalo. Který normální člověk si ale dnes může dovolit prostudovat řadu sedmi monografií? Dále musím vyslovit

neskutečnou vděčnost kolegům z Akademie věd České republiky za jejich nesmírně záslužnou práci na vydávání spisů T. G. Masaryka. Bez jejich pozitivě mravenčí práce bych toho o panu prezidentovi věděl mnohem méně a tato kniha by rozhodně nemohla vzniknout v tom tvaru, jakého nabyla. Dovolím si ještě podotknout, že jako historik amatér si mohu ve svém počínání vyzkoušet mnohé, co profesionální odborník kvůli metodologické kázni tak docela nesmí. Není mi totiž zakazováno výrazněji poukazovat na někdy fascinujícím způsobem žhavou aktuálnost a inspirativnost Masaryka a jeho myšlení pro nás, pro dobu, kterou prožíváme, a snad také trochu pro budoucnost, což s sebou nese nevyhnutelné doteky s problémy, které nás zejména v oblasti politiky vzrušují, ba dokonce hnětou a pálí. Můj Masaryk tak není pouze někdo, kdo nás opustil před jedenaosmdesáti lety, nýbrž také někdo, kdo je specifickým způsobem stále přítomen.

Praha-Krč
7. března 2018

1. DRUHÝ ŽIVOT T. G. M. – GLORIFIKACE, NENÁVIST, ROZPAKY

Povrchní pozorovatel by dnes snadno nabyl dojmu, že pro téměř všechny Čechy je pan Masaryk v zásadě nekritizovatelnou, výrazně symbolickou postavou. Pronikneme-li pod mediální povrch, shledáme velmi snadno, že názory jednotlivých lidí na pana Masaryka jsou rozrůzněné a často ovlivněné tím, jak na jeho život a dílo reagovaly předchozí generace. V poslední době jsme zároveň svědky určité bulvarizace některých otázek, jako je například spekulace o tom, že jeho skutečným biologickým otcem by nemusel být Josef Maszárik (Masarik, Masaryk), nemalý zájem zvědavců vyvolává také Masarykova pozdní láska, paní Oldřiška Sedlmayerová. O těchto záležitostech se stručně zmíníme ve třetí kapitole, věnované jednotlivým údobím života pana profesora a prezidenta. V této partii předkládané monografie se budu stručně věnovat základním postojům k Masarykovi a jeho odkazu ve společnosti, specifický důraz si však dovoluji položit na to, jaké reakce vyvolával a vyvolává náboženský rozměr jeho života a díla. Jelikož náboženská dimenze Masarykovy osobnosti je pro porozumění jeho životu a dílu klíčová, měl by tento úhel pohledu zajímat nejen křesťana, ale každého, kdo se chce zabývat postavou prezidenta zakladatele.

Nejprve si vyjasníme, v čem je pan profesor a prezident skutečně nekritizovatelný a v čem je naproti tomu kritizovatelný jako každý jiný člověk. Následně se zamyslíme nad jeho oficiálním kultem, připomeneme si ty, kdo ho zcela nepokrytě nenáviděli a ani dnes mu nemohou přijít na jméno, aniž by se odvážili to na veřejnosti vehementně projevovat; konečně nahlédneme do děl některých filosofů, religionistů a nekatolických i katolických teologů.

Každý, kdo má být jen přibližnou představu o množství masarykovské literatury, mi dá za pravdu, že prozkoumání a přehledné zmapování veškeré masarykovské sekundární literatury by vyžadovalo mnohaletou badatelskou práci, jejímž výsledkem by byla značně objemná monografie, kterou by normální člověk nikdy nebyl s to přečíst. Mnohem schůdnější pro mne i pro čtenáře tedy bude, když na způsob jakési šířeji rozvětvené sondy upozorním na typické postoje vůči osobnosti, kterou se hodlám zabývat.

Na jejich základě si pak bude moci čtenář udělat tak trochu pořádek sám v sobě, protože si uvědomí, že jeho dosavadní dojmy spjaté s Masarykem mají určité přesně identifikovatelné kořeny.

MASARYK NEKRITIZOVATELNÝ I OPRÁVNĚNĚ KRITIZOVATELNÝ

Zamyslíme-li se nad fenoménem Masaryk, pak není nesnadné konstatovat, že tento muž se stal nejen pro Čechy velmi důležitou symbolickou postavou. Nejčastější důvod fascinace Masarykem tkví pochopitelně v tom, že je prezidentem osvoboditelem, obnovitelem československé, dnes už pouze české státnosti. K tomu je ale třeba dodat, že zejména v souvislosti se zkušenostmi s totalitními režimy vyšel mnohem jasněji najevo jiný, hlubší důvod oné fascinace. Masaryk se stále zřetelněji vynořoval a vynořuje v našich myslích jako symbol určitých ideálů: svobody, lidskosti, mravnosti, korektnosti, smysluplné a etické politiky, demokracie, v níž se dbá na práva i toho posledního člověka. Propojení zmíněných hodnot s Masarykovou osobou rozhodně není umělé, protože on sám tyto věci žil a hlásal, a to bez kompromisů.

Kdo by tedy pana Masaryka kritizoval na právě uvedené rovině, vyjadřoval by tím jednak svůj nepřívětivý poměr k této zemi a k tomuto státu, jednak by se dostával do rozporu s ideály, k nimž se – jak doufám – hlásí naprostá většina slušných a poctivých lidí této země. Takovou kritikou by se tudíž dotýčný sám vyřazoval ze společnosti posledně zmíněných a možná by se dostával i do ne zcela reflektovaného rozporu se svými vlastními lidskými a občanskými právy, která nedemokratické systémy příliš nerespektují, pokud vůbec.

Uvedené ideály opravdu humánní společnosti jsou velmi blízké evangeliu a křesťanskému ideálu Božího království, byť je s ním nesmíme ploše identifikovat.³ Nedomyšlené striktní odmítání, ba zavrhování pana Masaryka ze strany některých katolíků by se tak dostávalo do křiklavého rozporu s jejich vlastní identitou i s tím, co tato církev veřejně proklamuje.⁴

³ „I když je třeba pečlivě rozlišovat pozemský pokrok od růstu Kristova království, má přesto tento pokrok pro Boží království veliký význam, pokud přispívá k lepšímu uspořádání lidské společnosti.“ *Gaudium et spes*, pastorální konstituce o církvi v dnešním světě ze dne 7. 12. 1965, čl. 59, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 212.

⁴ „Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kdo nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není opravdu nic lidského, co by nenašlo v jejich srdcích odezvu.“ *Ibid.*, čl. 1, s. 183. Přispívat k tomuto osvobození a vše-

Ve všem ostatním, co pan profesor a prezident dělal, napsal, hlásal je pochopitelně kritizovatelný jako každý jiný člověk. On sám zásadně odmítal dogma o papežské neomylnosti, nicméně současně se jasně ohrazoval proti samozvané neomylnosti profesorů, žurnalistů a politiků.⁵ Z toho lze snadno vydedukovat, že by byl zásadně proti tomu, aby jeho samotného někdo prohlašoval za v každém ohledu neomylného.⁶ Opakuji, že kritický dialog s druhým i na obecné rovině nesmí znamenat neuctivost a nepřátelství. Masaryk je tedy pro mne nekritizovatelný i kritizovatelný zároveň. Uvedené rozlišení je velmi jednoduché, nicméně má v našem přístupu k panu profesorovi a prezidentovi klíčový význam. Právě uvedené kritérium nás totiž chrání jak před nerefektovanou neuctivostí, tak před rozumově těžko ospravedlnitelným kultem osobnosti.

NENÍ OSLAVOVÁNÍ JAKO OSLAVOVÁNÍ

Dospělí a rozumní křesťané dobře vědí, že Bible je pro ně směřodátná pouze v tom, co se týká jejich naplnění, tedy spásy, a že v ostatních záležitostech je dobově, kulturně a lidskými schopnostmi pisatele podmíněným lidským slovem. Ti, kteří nejsou ochotni příliš myslet, hlásají, že Bible je neomylná v každém ohledu, což není nic jiného než fundamentalismus. Taková karikatura víry před tváří většinové společnosti jednak činí křesťanství nevěrohodným a nevábným, jednak se po zklamání z toho, že skutečnost je jiná, snadno u svých vyznavačů stává nevěrou.

I mezi těmi, kdo se hlásí k panu profesorovi a prezidentovi lze rozlišovat podobné ctitele a „rádobyctitele“. Upřímná úcta je zároveň rozumná a kritická, protože dobře rozlišuje, v čem je Masaryk kritizovatelný a v čem zase ne. U takzvaných „fundamentalistických“ masarykovců jsme my všichni

strannému povznesení každého člověka je povinností každého křesťana – srov. *ibid.*, čl. 60, s. 234.

⁵ „Avšak dogma o neomylnosti?! Zajisté – avšak kolik profesorů a žurnalistů se již prohlásilo neomylnými! A co činí liberální stát? Americký státovědec Burgess prohlašuje stát v každé formě za neomylný, a sice neomylný v teorii i v praxi!“ T. G. Masaryk: *Klerikalismus a církevní politika*, in: T. G. Masaryk: *Ideály humanitní a texty z let 1901–1903*, Praha: Ústav T. G. Masaryka AV ČR – Masarykův ústav AV ČR – Archiv AV ČR, 2011, s. 105.

⁶ „Nepokládám se za neomylného a všechno lépe vědoucího. Myslím, že hypotéza duše nesmrtné se neprotiví biologii a psychologii, neprotiví se vědě. Kdysi v mládí, mě rozčilovalo, že nemám důkazů naprosto porážejících. Dnes si říkám: což musíme, cožpak můžeme vědět všechno a mít to notariálně černé na bílém? Jaký by to byl svět, kdyby byl pro nás bez tajemství!“ K. Čapek: *Hovory s T. G. M.*, Praha: Fragment, 2009, s. 190.

ostatní na rozpacích, protože tento postoj bývá velmi často provázen populismem, prospěchářstvím a neupřímností. Člověku se někdy dělá nevolno z toho, kdo všechno si dovoluje na Tomáše Garrigue Masaryka odvolávat, zejména když je to prolhaný a bezzásadový volený zástupce lidu s mnoha postranními osobními zájmy zejména v oblasti vlastního ekonomického zabezpečení. Po pravdě řečeno, s novináři i politikou je to jako s církví a teologií, protože žurnalistika a politika je také pomyslným polem, kde vedle kvalitního osení roste velmi mnoho koukolu. A právě ti leckdy bezzásadově se Masarykem mnohdy ohánějí ideologicky, striktně účelově a velmi povrchně. Není také tajemstvím, že nemálo hlasatelů laciného pokrokářství se za první republiky halasně zaštiťovalo panem prezidentem a někdy to dělali ještě v prvních letech po druhé světové válce. Jakmile se po převratu v roce 1948 radikálně změnilo společenské paradigma, promptně přehodili výhybku a opět ve jménu vlastního prospěchu a „pokroku“ zjišťovali, že jsou vlastně odedávna poslušnými syny „matky“ velké strany. Bohužel bychom mezi takovými figurkami našli také některé nekatolické filosofy a teology, což je vskutku zarmucující. Zároveň se tím potvrzuje, že ten, kdo je koukolem ve vlastní církvi, zůstane koukolem také všude jinde. Ono to ale platí i při inverzním pohybu, neboť těch, kdo v posledních bezmála třech desetiletích „zakrývali“ nebo „vykupovali“ na veřejnosti svou předchozí příslušnost k velké straně tím, že na sebe navlékli církevní dres, aniž by proměnili vlastní smýšlení a odvrhli propagandistický a ideologický způsob uvažování, není bohužel zase tak málo. To ale neznamená, že by neexistovalo skutečné obrácení, opravdová proměna smýšlení. Zkrátka a dobře, není úcta jako úcta.

Vedle rozumné, kritické a opravdové úcty tedy existuje také její karikatura, která pana profesora a prezidenta ideologizovala a falešně „zbožšťovala“. Uvedený mytologický nános v dalších generacích pochopitelně vyvolával stále větší rozpaky a u někoho dokonce i instinktivní odpor. Udělat z profesora Masaryka svým způsobem idol totiž mohlo znamenat rafinované zprotivování a znevěrohodňování některých vznešených ideálů, které hlásal a na jejichž základě chtěl postavit tehdejší i naši nynější přítomnost. V nás, kteří jsme zakusili kult osobností, jako byli Lenin, Stalin, Gottwald, vcelku spontánně vyvolávají veřejné projevy uctívání nekritizovatelných historických osobností pachutí a nedůvěru. Není divu, že sám pan Masaryk jako filosof ono proslulé „tatíčkování“ z hloubi duše nesnášel, neboť bylo v hlubokém rozporu s jeho osobností i myšlením. A „sláva“ po roce 1918 najednou volali často ti, kdo Masaryka před rokem 1918 odsou-

vali stranou, zesměšňovali, pomlouvali, ba někdy i fyzicky napadali. Onen přemrštěný a namnoze neupřímný kult tudíž přivolává na mysl následující Ježíšův výrok:

Stavíte náhrobky prorokům a zdobíte pomníky spravedlivých a říkáte: „Kdybychom my žili v době našich předků, neprovinili bychom se s nimi proléváním krve proroků.“ Tak svědčíte sami proti sobě, že jste potomci těch, kdo proroky vraždili (Mt 23,29n.).

Aby se právě citované slovo nevztahovalo i na naši generaci, která po roce 1989 vrátila na veřejná místa sochy a obrazy prvního československého prezidenta, musíme pravého člověka a myslitele Masaryka opět objevovat. Musíme se také učit rozlišovat mezi smysluplnou a přínosnou úctou na jedné straně a onou ideologickou pseudoúctou na straně druhé. A to se neobejde bez námahy a také leckdy bolestného účtování s vlastními selháními.

Měli bychom tedy kvůli oněm deviantním formám ideologického, ne zcela upřímného velebení tatíčka Masaryka zamítnout všechny projevy vděčnosti a úcty k této velké osobnosti? Určitě nikoli. Je to obdobné jako s církvemi a křesťanstvím, které přece nevykořeníme ze svého srdce jen proto, že na jejich poli rostlo a roste vedle dobrého osení také nemálo plevelu.

Jedním z projevů uctívání Masaryka jsou určitě jeho sochy umístěné na veřejných prostranstvích a obrazy, které nacházíme v různých veřejných prostorách. Při pohledu na ně bychom si měli uvědomovat, že byly minimálně dvakrát odstraněny a opět na své místo vráceny.⁷ Prezident osvoboditel po svém odchodu z tohoto světa jako by tímto způsobem prožíval spolu s touto zemí její další často tragické osudy. Jednou se zmíněná vyobrazení vracela na svá místa jako znamení skoncování s nacistickou porobou, podruhé jako svobodné vydechnutí po pádu rudé zvěle. Pan Masaryk je tudíž neustále přítomným znamením svobody a odporu proti nelidskosti a jakékoli formě totalitní zrůdnosti, je rovněž výzvou například k tomu, abychom byli nejen součástí lidstva, vyznávali humanitu, ale také abychom nezapomínali na úsilí předchozích generací, které statečně a často i s nasazením vlastního života bojovaly za tuto zemi, tento národ a naši republiku. Uvedené připomínání je nutné, neboť velikost hodnot, které právě nastupujícím generacím jako by spadly zadarmo do klína, nedokážou tito mladí poměřovat mírou vlastních obětí a námah. Křesťané a zejména

⁷ Srov. M. Machovec: *Tomáš G. Masaryk*, Praha: Riopress, 2000, s. 11.

katolíci by si měli mimo jiné uvědomovat, že v dobách, kdy na náměstích stály Masarykovy sochy, byla respektována jejich svoboda vyznání a nehrozil jim koncentrák ani gulag, jak tomu bylo právě v obdobích, kdy jeho vyobrazení z veřejných prostranství povinně zmizela.

Ještě jedna věc mne opravdu těší, protože ti, kdo pana Masaryka coby hlasatele lidskosti, slušnosti, korektnosti, nadřazenosti etiky nad momentálním tržním úspěchem i rázného odporu vůči nejružnějším formám zla nemají dodnes v oblibě, určitě nejsou tak docela nadšeni z toho, že jeho sochy a obrazy jsou zase tam, kam po právu patří.

NEVÁBNÁ SPOLEČNOST NEPŘÁTEL A ODPŮRČŮ

Asi nás nepřekvapí, že Masaryka nenáviděli a určitě i dnes vnitřně nesnášejí **komunisté**. Důvod je nasnadě, neboť sociolog a politolog Masaryk na konci 19. století skutečně důkladně demaskoval marxismus a proti totalitní moci komunismu stavěl jako alternativu opravdovou demokracii bez nějakých přívlastků, která člověku nabízí šanci žít na základě zodpovědné svobody skutečně důstojně.⁸ Komunisté se také velmi rádi stavějí do role jediných obhájců sociální spravedlnosti. Proto také nesnášejí kohokoli, kdo jim v dané záležitosti konkuruje nebo narušuje jejich ideologickou vizi třídní nenávisti.⁹ Pan profesor a prezident měl veliké sociální citění, křesťanskou terminologií bychom u něho hovořili o sociální lásce, a to zcela po právu, neboť základní inspirací k tomuto postoji byla nejen jeho vlastní životní zkušenost, ale především ideály evangelia. Bez významu určitě není také to, že pan Masaryk jako politik byl nakloněn spolupráci s tehdejšími sociálními demokraty, jimž ale zároveň kladl na srdce, aby nešli cestou násilné revoluce, aby opustili Marxe a odvolávali se ve svém spravedlivém úsilí na Ježíše. Je patrné, že opravdoví demokraté mezi sociálními demokraty měli a mají k panu Masarykovi diametrálně odlišný vztah než komunisté. Není proto tak nepochopitelné, že příznivci pana prezidenta Masaryka velmi dobře rozlišují mezi oběma levicovými stranami. Programová nespolupráce sociálních demokratů s komunisty má tudíž své hluboké ideové a historické opodstatnění. Pokud se dnes sociální demokrat bude odvolávat na pana profesora a prezidenta, je to pochopitelné, historicky a ideově silné

⁸ Srov. T. G. Masaryk: *Otázka sociální*, I–II, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

⁹ V dané souvislosti je snad vhodné připomenout, že po převratu v únoru 1948 považovali za nejnebezpečnější ty podnikatele, kteří projevovali vůči svým zaměstnancům sociální citění, protože prolomovali jejich ideologický koncept třídní nenávisti.

oprávněné, jak koneckonců uvidíme také v závěrečné části této monografie.

Rádi ho ale nemají ani určití **pragmatičtí liberálové**,¹⁰ jejichž životní filosofii by bylo možno definovat jako jednostranný ekonomismus, ideologické a idolatrické „zbožštění“ trhu, opovrhování etikou a humanitními ideály i vědami.¹¹ Těmto lidem dodnes vadí jeho důraz na primát slušnosti, ohleduplnosti a transcendentního – náboženského rozměru lidské existence, což se podle prvního československého prezidenta musí promítat také do reálné politiky.

Dlužno podotknout, že není humanismus jako humanismus. Pan prezident byl pro lidskost, svobodu, respektování lidských práv všech, nicméně na rozdíl od dnešních namnoze ideologických postmoderních rádobyhumanitářů velmi rázně požadoval slušnost, korektnost a zachovávaní pravidel etiky i od těch druhých. Živě si dovedu domyslet, jak by, coby prezident, reagoval na některé dnešní excesy, o nichž není radno se v nynějším čase být jen zmiňovat. Pořádek si uměl zjednat s velkou rozhodností a ve svých dílech i ve své životní praxi zásadně odmítal kompromisy s tím, co je svou vlastní povahou nemravné. Lze dokonce říci, že někdy vystupoval v hávu velmi autoritativního pana učitele demokracie s pomyslnou rákoskou v ruce, tedy jako osvícený skoro-diktátor. A je to pochopitelné,

¹⁰ Po pravdě řečeno takto orientovaní lidé Masaryka nikdy rádi neměli a on jim to splácel stejnou mincí, jak o tom svědčí následující výrok: „A ještě něco! Liberalism měl a má také nechuť k morálce. Všichni ti liberální teoretikové, zejména národní hospodáři, kteří zřejmě a výslovně morálku také odmítají, jsou a byli také učiteli marxismu.“ T. G. Masaryk: *Ideály humanitní – Problém malého národa – Demokratism v politice*, Praha: Melantrich, 1968, s. 21.

Pan profesor Masaryk nám tímto svým jiskrným postřehem dovoluje pochopit jev, nad nímž mnozí kroutí hlavou, totiž to, jak se z komunistů a přísluhovačů a příslušníků komunistické StB tak snadno stali bezohlední podnikatelé a hlasatelé amorálního liberalismu. Teologicky to však není zase tak překvapivé, neboť komunismus i pragmatický ekonomistický liberalismus mají přece velmi podobného „boha“ – tu nejvyšší hodnotu, řídící sílu. Je ale také evidentní, že tento „pán světa“ není schopen uspokojit touhu lidského srdce po pravdě, svobodě, vznešenosti, důstojnosti a v posledku mu darovat ono hluboké vnitřní naplnění, tedy skutečnou spásu. Kdo ztratí „neužitečné“ cílové hodnoty, stane se vězněm a otrokem světa prostředků. Bývají-li humanitní vědy, a teologie je humanitní vědou, označovány jako neužitečné, pak je vhodné připomenout jeden brilantní výrok pana Chestertona, podle něhož jenom šťastní a svobodní lidé dělají neužitečné věci. Srov. G. K. Chesterton: *Ortodoxie*, Voznice: Leda, 2016, s. 13.

¹¹ Mimochodem, uvědomme si, že Československo postavil na nohy nikoli technik, přírodovědec, právník, ale filosof, sociolog a člověk po výtce náboženský, tedy reprezentant humanitních věd, s jejichž silou a hlavně kvalitou stojí a padá její nefalšovaná lidskost. Kdyby byla ponechána napospas výlučně technokratům, pravděpodobně by se potichu proměňovala v ne zcela lidský sociální stroj.

neboť zdravá demokracie je možná jedine tam, kde je populace vzdělaná, politicky odpovědná a je si vědoma, že svoboda jednoho je nevyhnutelně vymezena právy toho druhého. Jakmile se někteří jedinci začnou chovat jako nevychovaná a nedospělá individua, je nutno s nimi podle toho také zacházet. Ono totiž neúměrné prosazování práv určité menšiny nebo skupiny na úkor většiny ve skutečnosti znamená rafinovanou diskriminaci právě oné většiny. Takové postoje pak humanismus a demokracii pochopitelně diskreditují. Pokřivenosti tohoto druhu pak vyvolávají jako reakci určitou touhu po vládě tvrdší ruky, po jakési umírněné a kontrolované kvazidiktatuře. Diktatura je tedy důsledkem nekvality demokracie a jejího rafinovaného zneužívání nekalými silami. Demokracie jako dynamický systém není dána jednou provždy, boj o ni a úsilí o její zvelebování je nikdy nekončící proces. Právě proto je také pan prezident Masaryk pro nás stále aktuální a takovým zůstane i pro příští generace.

Třetí skupinou, která pana Masaryka nesnáší, jsou **monarchističtí staromilci**. Ti se dnes na základě nereálných a značně romantizovaných představ zamilovali do starého „dobrého“ Rakouska, které, po pravdě řečeno, nebylo ani temným žalářem národů, ani žádným pozemským rájem. Za tímto postojem se skrývá stará pochybnost, která vytanula v letech 1939–1989 na mysli nejednomu Čechovi: Nebylo by bývalo lepší, kdyby zůstalo zachováno velké rakouské soustátí? To by byla dostatečně mocná hráz jak proti německé rozpínavosti v podobě nacismu, tak proti ruskému imperialismu pod hávem komunismu. Sám pan Masaryk by odpověděl, že určitě ano, jenomže ne jakékoli Rakousko. Zhruba do roku 1914 byl profesor a poslanec Masaryk vůči Rakousku poctivě loajální,¹² a proto také usiloval o jeho proměnu v moderní demokratickou federaci svobodných národů.¹³ Federalizo-

¹² „Celá jeho politická kariéra před rokem 1914 byla poznamenána jasnou, byť nesnadnou loajalitou k Rakousku.“ J. Kovtun: *Masarykův triumf*, Praha: Odeon, 1991, s. 37. Lze říci, že Masaryk byl až do počátku první světové války poctivým austroslavistou, a tak ideově kráčel ve stopách Františka Palackého, k němuž však uměl být také dost kritický. Mnohem blíží měl k velmi sympatickému bouřlivákovi a jednomu z nejlepších novinářů a publicistů našich moderních dějin, Karlu Havlíčkovi.

¹³ T. G. Masaryk: *Návrh programu lidového*, in: T. G. Masaryk: *Slovanské studie a texty z let 1889–1891*, Praha: Masarykův ústav AV ČR – Archiv AV ČR, 2007, s. 376–383.

„My Čechové, největší slovanský národ v Rakousku většinou slovanském, musíme žít ve shodě s ostatními Slovy. Nepřátelské snahy odnárodňující centralizace národy slovanské nadto nutí ke vzájemné sebeobraně... Konečným cílem politického snažení je domoci se v této polovině říše v zájmu celku zřízení federativního, poněvadž jediné federace hovoří pravému prospěchu státu mnohotvarého.“ *Ibid.*, s. 381n.

valo-li by se rakouské soustátí včas, trvalo by podle všeho dodnes, protože malé národy střední Evropy by ho potřebovaly a chtěly. Když ale Masaryk viděl, že jeho úsilí nemá šanci na úspěch, protože Vídeň se jednostranně orientovala na německé císařství s jeho pangermánskou ideologií, byl vehnán do nelítostného boje proti uvedenému směřování dějin střední Evropy. Po pravdě řečeno, Masaryk Rakousko nerozbil, ono se svou špatnou vnitřní a nemoudrou zahraniční politikou odstranilo z dějin samo. Neblahé důsledky rozbití Rakouska-Uherska v následujících desetiletích tedy nesmíme přičítat panu prezidentu Masarykovi, ale – jak již bylo řečeno – nemoudré politice těch, kdo měli osudy této říše v rukou na přelomu 19. a 20. století. Masaryk nebojoval proti Rakousku jako takovému, nýbrž vlastně proti tomu, abychom se jako malý národ v jistém slova smyslu nestali součástí velkoněmecké říše a v posledním důsledku nedopadli jako polabští Slované.

Nyní se přímo nabízí aktualizací odbočka. Náš poměr k Evropské unii je totiž v mnoha ohledech určitou obdobou našeho bývalého poměru ke starému Rakousku. Jako malý národ prostě někam patřit musíme, a proto EU ke svému životu bytostně potřebujeme. Stejně jako Masaryk usiloval o nápravu starého Rakouska, i my bychom měli přispívat ke kvalitativní proměně Evropské unie, a to v tom smyslu, aby už jednou provždy odvrhla pokušení stát se veleříší, kde by stále více ubývalo svobody a kde by se stíraly národní identity. Jestliže platilo: Rakousko ano, ale ne jakékoli a za každou cenu, platí také: EU rozhodně ano, ale ne jakákoli a za nepřiměřenou cenu. Ten, kdo se zabývá životem a dílem pana profesora Masaryka, nepřestává zjišťovat, že je v kontaktu nikoli pouze s nějakou uzavřenou minulostí, ale nevyhnutelně také s přítomností, jejíž hloubka se před ním díky jeho počínání podivuhodně otvírá.

Je opravdu velmi smutné, že k právě uvedeným skupinám roztržáků pomyslného gordického uzlu jmenem Masaryk patří ještě dnes **někteří čeští příslušníci katolické církve**. Jedná se v jejím rámci o výraznou menšinu, protože většinou jsou dnešní katolíci při zmínce o prezidentu Masarykovi spíše bezradní. Důvod výše zmíněného jednostranného odmítání, ba zavrhování leží v ostré konfrontaci mezi Masarykem a politikou katolických parlamentních stran i postoji vysoké hierarchie na přelomu předminulého a minulého století; v Masarykově koncepci českých dějin, v níž vyzdvihoval mistra Jana Husa, husitství, Chelčického a českoobrabskou linii, přičemž katolicismus prezentoval jako něco zpátečnického; nikoli v poslední řadě také v určité prvorepublikové ne snad vyložené nepřívětivosti vůči katolicismu, jako spíše ostražitosti vůči němu. Uvedené odmítavé postoje jsou tudíž

do určité míry pochopitelné, nicméně jejich nositelé by si měli uvědomit, že jednostranné a hlouběji nereflektované zavrhování Tomáše Masaryka takto smýšlející katolíky přiřazuje do společnosti, která zejména v případě nacistů a komunistů není právě vábná, což také může v okolní společnosti vytvářet nežádoucí obraz katolicismu, který se tak stává nejen nepřitažlivým, ale bohužel výrazně do větší či menší míry nevěrohodným. Navíc se katolík takovýmto jednostranným odsuzováním Masaryka namnoze dostává do křiklavého rozporu se svou vlastní identitou, neboť ve hře je hluboká Masarykova důvěra k Bohu, jeho důsledné opírání se o prozřetelnost, víra v posmrtný život, nepřehlédnutelná aplikace evangelijního principu lásky k bližnímu, jak již bylo řečeno a jak bude muset být ještě vícekrát opakováno. Ano, katolík se musí smířit s tím, že pan Masaryk ho bude namnoze iritovat, ale nesmí se proto uzavírat fascinaci nad evangelijními hodnotami, které z jeho života a díla tak zřetelně vyzařují.

Ti katolíci, kteří o Masarykovi smýšlejí jednostranně špatně, by si měli uvědomovat ještě jednu nepopíratelnou skutečnost: To, jak hodnotím druhého, vypovídá mnohem, opravdu mnohem více o mně než o hodnoceném. Obecně platí, že mezi dvěma osobami existují dva vztahy, totiž prvního k druhému a druhého k prvnímu. Jedině tak je možno vysvětlit, že vztah nebeského Otce ke každému z nás je perfektní, i když náš vztah k němu takový zdaleka nebývá. Jedině tak lze vysvětlit, proč můžeme Otce napodobovat, když chceme a děláme dobro těm, kteří nás nenávidí (srov. Mt 5,48). O tom, kým jsme, nevypovídá tolik to, co o nás řekl kdysi pan Masaryk, ale především to, co o něm říkáme a jak o něm smýšlíme my jako katolíci.

A nemylme se, pan profesor Masaryk znal dokonale Bibli a především Nový zákon, jehož citacemi ve svých spisech nešetřil. Není tedy divu, že v jeho mysli hrála důležitou roli zásada, kterou lze při troše moudrosti vyčíst z následujícího Ježíšova výroku:

Člověka nemůže poskvřnit nic, co do něho vchází zvenčí, ale co vychází z člověka, to ho poskvřňuje (Mk 7,15).¹⁴

¹⁴ Jsem si vědom toho, že daný výrok se primárně týká toho, že rituálně nečisté pokrmy, které do člověka vstupují ústy, ho nečiní nečistým. Ovšem Ježíšovo vysvětlení, podle něhož člověk činí nespravedlivým to, co vychází z jeho hříšného srdce v podobě zlých myšlenek, závisti atd., lze aplikovat také na naše soudy o druhých. Jsou-li tyto výroky nekompetentní a ideologicky předpojaté, pak svědčí o neobřezanosti našeho srdce, které není otevřené proměně smýšlení – evangelijnímu obrácení.

Konkrétně tedy člověka poskvřňuje nikoli to, co přichází zvenku jako ne zcela oprávněná kritika, ale může ho opravdu poskvřňovat ono ne zcela spravedlivé hodnocení toho druhého, které vychází z jeho vlastního srdce. Jestliže se začteme do vysvětlení motivace, která pana profesora vedla k jeho boji za nespravedlivě odsouzeného Hilsnera, nemělo by být nesnadné odhalit v pozadí tohoto postoje právě zmíněnou moudrost evangelia:

Započal-li jsem svou práci v této aféře, neučinil jsem tak z filosemitismu, nýbrž z procítěné lidskosti, ale také proto, že hanba rituální pověry padá na český národ.¹⁵

Stejně jako Masarykovi šlo při hilsneriádě o duši jeho národa, tak také mně jako teologovi nyní jde mnohem více o nás křesťany a Čechy než o pana Masaryka jako takového. Jde o naše duchovní zdraví, o naši duši, jak by řekl pan profesor Masaryk. Do hry tedy opět vstupuje – v teologii to snad ani jinak nejde – základní požadavek proměny smýšlení, evangelijního obrácení. To je ale věc nesnadná, odmítaná, nepopulární, a proto si nečiním příliš iluzí ohledně reakcí, které toto dílo od zastánců nejrozdílnějších ideologických klišé vyvolá. Nic naplat, opět musím psát pod heslem „Proti všem“. I to je ale masarykovské, protože pan profesor hledal pravdu a rozhodně nebyl slouhou veřejné přízně, jak uvidíme níže. V Čechách před rokem 1918 bychom shledali asi stokrát víc osob, které vážně iritoval, než bylo těch, které fascinoval. Někdo by s podivem konstatoval, že navzdory tomu se stal prezidentem. Já bych si dovolil dodat, že se jím stal právě proto. Jeho autorita totiž nebyla dána momentální popularitou, nýbrž hodnotami, jimž celý život projevoval neochvějnou věrnost, a ostatním tak trochu jako pastýř ukazoval cestu. A právě v tom se zcela zásadně odlišoval od tolika našich dnešních politiků i mediálních „vševědů“. Koho by tím nefascinoval a neiritoval zároveň? Je ale třeba také dodat, že běžná demokratická společnost takovýmto silným osobnostem a velikanům ducha nepřála a ani dnes moc nepřeje. Koneckonců oblíbený filosof myslitele Masaryka – Platón o tom svým životním údělem a zejména svou smrtí vydává znepokojující svědectví.

¹⁵ Podle svědectví E. Lederera z roku 1931 tento výrok přináší: M. Pojar: *T. G. Masaryk a židovství*, Praha: Academia, 2016, s. 124.

ROZPAČITÍ FILOSOFOVÉ — SPOR O MASARYKA MEZI ATEISTY
A VYZNAVAČI ŽIVÉHO BOHA

Vedle zmíněných obdivovatelů, mezi nimiž je ale nutno velmi bedlivě rozlišovat, a těch, kdo Masaryka z různých důvodů odmítají nebo dokonce nenávidí, existuje ještě třetí názorově rozsáhlá skupina. Nejedna filosof totiž zakouší rozpaky, když se probírá Masarykovými spisy. Rozpaky vykazují rovněž teologové, ovšem jsou motivované poněkud jinak, a proto o nich pojednáme v následujícím oddílu. Akademický filosof totiž v Masarykově myšlenkovém odkazu zpravidla nenachází to, na co je z odborné literatury zvyklý. Uvedený druh rozčarování však nebývá v rozporu se zdravou úctou k masarykovským ideálům, neboť se ocitáme na poli toho, co je oprávněně kritizovatelné. Současně je ale třeba podotknout, že určité zklamání způsobené disproporcí mezi mírou historického i současného společenského věhlasu na jedné straně a konstatovanou úrovní Masarykova výkonu na poli filosofie jako takové může vést u některého badatele k určitým pochybnostem i o tom, co by mělo zůstat nekritizovatelné.

Není rozhodně mým úmyslem zastírat, že profesor Masaryk nebyl univerzitním filosofem v pravém slova smyslu, neboť jeho srdce tíhlo k praktickým otázkám sociální povahy, a proto asi není tak zcela nesprávné označit ho za zřejmě prvního opravdu významného českého sociologa a politologa. Uvedená specializace v jeho době v Rakousku-Uhersku ovšem ještě oficiálně neexistovala.¹⁶ Řada jeho publikačních počínů má také výrazně popularizační, osvětový ráz, protože je silně podmíněna momentálním a dobovým kontextem.

Jeho činnost byla vpravdě bezbřehá. Považme jen, do jakých oblastí lidské činnosti vstupoval: jako chlapec byl horlivým ministrantem a obdivoval pátera Satoru; učil se kovářem; působil jako venkovský učitel; z filosofie ho přitahovala pochopitelně etika, ale také filosofie vědy, filosofie

¹⁶ Masaryk o tom sám říká v *Hovorech*: „De facto bych měl raději stoli sociologie, ale těch v Rakousku nebylo; sociologie byla tehdy už uznána jako věda ve Francii, v Anglii, v Itálii a jinde, ale v Německu a v Rakousku o ní odborníci nechtěli vědět.“ K. Čapek, *Hovory...*, s. 63.

Hovory rozhodně nejsou knihou, kterou by bylo radno podceňovat. Masaryk tu nejen vzpomíná, ale také přehodnocuje některé věci ze svého života, a proto by se dalo hovořit i o masarykovských *retractationes*. Nedomnívám se, že sebestylizace na odchod z tohoto světa se připravujícího prezidenta zakladatele by zde zcela převážila nad kritickým sebehodnocením a upřímným vypovídáním o vlastním životě a myšlení. Dovolím si ještě na základě vlastní zkušenosti podotknout, že těmto výpovědím porozumí hlouběji jedině ten, kdo prostudoval jinou odbornou literaturu o Masarykově životě a kdo přečetl hlavní Masarykova díla.

dějín, filosofie náboženství; svým způsobem se dotýkal rovněž teologie; jeho opravdu silnou stránkou – jak již bylo konstatováno výše – byla sociologie, politická věda, dnes bychom řekli politologie; k historii přistupoval převážně jako politik, protože spíše než poznávat minulost chtěl její interpretaci přetvářet přítomnost a otevírat novou budoucnost; vstupoval na pole pedagogiky; přednášel na univerzitě, inspiroval a hlavně vychovával studenty; investoval nemálo energie do přednášek veřejnosti; byl publicista, založil několik periodik; působil jako poslanec v českém zemském sněmu a několik volebních období také ve vídeňském parlamentu; založil politickou stranu;¹⁷ neváhal vstoupit na pole kriminalistiky a podniknout detektivní pátrání (hilsneriáda, proces v Záhřebu); jako kritik se snažil povznést českou literaturu a věnoval se například i posuzování tvorby pro děti, vyjadřoval se k dobovému dramatickému, výtvarnému a hudebnímu umění; byl hlasatelem ženské rovnoprávnosti; namáhal se na poli boje proti alkoholismu a od určitého data horoval pro abstinentsmus; vzhledem ke svému rodinnému původu se hodně zajímal o situaci na Slovensku a stal se jedním z nevýznamnějších průkopníků česko-slovenské vzájemnosti; do roku 1914 byl vůči Rakousku loajální, nicméně vždy usiloval o zrovnoprávnění českého národa i ostatních slovanských národů této říše, a proto se stavěl za federalizaci a skutečnou demokratizaci monarchie; donucen okolnostmi se stal vůdcem odboje proti Rakousku a také velitelem armády ještě neexistujícího státu; v zájmu nově vzniklé republiky mu nezbylo nic jiného než hrát důstojně roli prezidenta zakladatele, i když by raději v pokročilém věku spočinul v klidu knihovny; byl nezištným podporovatelem mladých talentovaných umělců, vědců a techniků, a to i tehdy, když mu dotyční právě „nezobali z dlaní“. Pokoušel se o poezii, jejíž úroveň však dovedl sám nesmlouvavě sebekriticky vyhodnotit. Touha napsat román zůstala navzdory mladistvým pokusům nenaplněna. Po pravdě řečeno, jeho literární projev v českém jazyce nebyl nikdy na uchvacující úrovni. Nezapomínejme, že jeho prvním studijním jazykem byla dlouho němčina. Pan Masaryk byl tedy všechno jiné než poklidný a do své pracovny uzavřený badatel na poli akademické filosofie. Je snadno pochopitelné, že ne ve všech oblastech, do nichž svou činností zasahoval, mohl dosahovat nejvyšší úrovně.¹⁸ I tento

¹⁷ Takže v praktické politice rozhodně nebyl amatér, jak se nám snažil v České televizi po skončení prvního kola prezidentských voleb v roce 2018 namluvit pan Grygar.

¹⁸ Uvážíme-li, do čeho všeho se pan profesor Masaryk pouštěl, pak by českému člověku na základě vrozeného šibalství mohla na mysli celkem snadno vytanout určitá podobnost s jinou, již skoro padesát let nesmírně populární fiktivní osobností, kterou její původci časově umístili

letmý přehled oborů, do nichž vstupoval, představuje jeden z rozměrů spletitosti, před níž stojí každý, kdo se touto košatou osobností chce odborně zabývat.

Jako doklad určitých rozpaků některých českých pomasarykovských filosofů lze uvést postoj významného českého myslitele Jana Patočky, který velmi pěkně shrnuje jiný filosof a teolog E. Kohák:

Masaryk podle Patočky nesystematicky směšuje pozitivistickou noetiku s osvícenským idealismem. Je to přinejmenším průměrný myslitel, avšak velká osobnost. Jeho nadčasovým odkazem není podle Patočky jeho filosofie, nýbrž jeho veliký čin založení státu.¹⁹

E. Kohák pak podotýká, že právě tímto způsobem pohlížela na Masaryka nastupující generace první republiky. Určitá iritace jeho myšlením byla prováděna fascinací nad jeho velkým historickým činem. Z řečeného také zřetelně vyplývá, že u pana Masaryka není radno oddělovat myslitelský výkon od jeho životního příběhu. Vystává tudíž otázka: Neuspěl-li by profesor Masaryk ve svém boji o vznik Československa, byl by dnes zapomenutým myslitelem?

Jelikož se dnes v odborných filosofických pojednáních Masaryk v zásadě necituje, dalo by se s velkou mírou pravděpodobnosti usuzovat na to, že z hlediska akademické filosofie by tomu tak pravděpodobně bylo, nebo dokonce je, pokud nehovoříme o dějinách české filosofie, kde Masaryka není možno obejít. Docela jinak je tomu pochopitelně na poli politiky, kde se na něj naši volení představitelé odvolávají vcelku rádi a často, byť znalci Masarykova myšlení nad tím leckdy kroutí hlavou.

Docela jiná situace by ale měla panovat na poli teologie, protože není sporu o to, že byl Masaryk na přelomu předminulého a minulého století nejoriginálnějším a nejzajímavějším českým náboženským myslitelem.²⁰

právě do doby před první světovou válkou. Snad se sluší dodat, že osobní i celonárodní sebeironie jakožto projev svobody od sebe může mít ozdravné deideologizační účinek, nesmí však sklouznout do polohy totální destrukce ideálů. Řečeno jinak, pokud nás tato sebeironie otvírá pravé transcendenci, je oprávněná. Likviduje-li jakoukoli transcendenci, je umrtvující stejně jako ateismus, protože nás zbavuje naděje.

¹⁹ E. Kohák: Proč Masaryk, proč Hromádka, in: J. L. Hromádka: *Masaryk*, Brno: L. Marek, 2005, s. 11.

²⁰ Určitě není nezajímavé, že v knize: T. Bubík: *Úvod do české filozofie náboženství*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009, s. 87–91, zahajuje autor přehled reprezentativních osobností dějin české filosofie náboženství právě Masarykem. Jeho prezentace je sice skicovitá, religionisticky

Zkrátka a dobře, o Masaryka by se nemohli nezajímat a nezabývat se jím teologové. Bohužel musím konstatovat, že katoličtí systematičtí nebo dogmatictí teologové mají v této věci určitý dluh, což platí zejména pro naši současnost po roce 1989.²¹ I jejich vinou tudíž dodnes platí, že česká veřejnost nedostatečně vnímá náboženský rozměr Masarykovy osobnosti a jeho myslitelského odkazu,²² i když zejména v posledních letech se situace stále zlepšuje.

Otevřeme-li se Masarykově náboženskosti, pak je totiž třeba opětne konstatovat, že podle pana profesora a prezidenta při zrodu Československa působila také Boží prozřetelnost, že republika vlastně vznikla nikoli pouze díky vhodné souhře okolností na poli světové politiky a kvůli odvaze těch, kdo za ni bojovali, pročež je v jistém slova smyslu také Božím darem. I nevěřící historikové právě tohle také v Masarykově případě nemohou nekonstatovat.

Nyní předložený způsob lektury dějin je neverifikovatelný a nefalzifikovatelný zároveň. Dlužno ovšem podotknout, že opačná interpretace, která s Bohem apriorně nechce počítat, je rovněž neverifikovatelná a nefalzifikovatelná. Nestojí tu proti sobě tudíž věda a víra, nýbrž dvě různě orientovaná světonázorová přesvědčení: jedno vyznávající Boha a jeho působnost ve světě, druhé popírající jeho existenci a působení v rámci věcí čistě lidských a sázející na slepou náhodu. Nic naplat, každý stojíme před rozhodnutím přilnout buď k jednomu, nebo k druhému přesvědčení; buď přitakat smysluplnosti a optimistické vizi všeho jsoucího, anebo věřit na náhodu a směřovat do prázdnoty.

Masaryk ale určitě jako člověk činil vše, co bylo třeba, byl velmi praktický a jeho přístup ke světu byl do značné míry pozitivistický, nicméně vnitř-

popisná, a proto bez hodnotících soudů, nicméně velmi výstižná. Každopádně správně podotýká: „Tomáš G. Masaryk... považoval úvahy o náboženství za své životní a také osobní téma.“ Ibid., s. 87.

²¹ Dlužno podotknout, že katoličtí církevní historikové nebo katolicismu naklonění profánní dějepisci toho o panu Masarykovi v posledních desetiletích zase tak málo nepublikovali, nicméně jako dogmatický teolog nemohu nekonstatovat, že v otázce náboženského rozměru jeho myšlení a díla zůstávají spíše na rovině popisu, neboť hlubší analýza této problematiky patří do kompetence systematických teologů.

²² „Masarykova víra v sebe sama byla součástí širě pojaté zbožnosti, která prostupovala celý jeho život. Ostatně náboženská oblast je rysem Masarykova života, který si veřejnost s T. G. Masarykem dodnes příliš nespojuje.“ M. Šmíd: T. G. Masaryk ve veřejné sféře. Náboženské, politické a publicistické boje, in: I. Cerman (ed.): *Habsburkové 1740–1918*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 637.